Бібліятэка Бацькаўшчыны
Міжнародны грамадзкі фонд «Бацькаўшчына»

Кніга 4

Лявон Юрэвіч

Мэмуары на эміграцыі

Крыніцазнаўчае дасьледаваньне

Мінск
«Беларускі кнігазбор»
2005

УДК 323.1(=161.3)(100-87)
ББК 63.3 (4 Беи)
Ю 87

Сэрыя заснавана ў 2004 годзе

Прадмова
Міколы Нікалаева

Іменны паказьнік
Алега Гардзіенкі

© Юрэвіч Л., 2005
© Нікалаеў М., прадмова, 2005
© Гардзіенка А., іменны паказьнік, 2005
© МГА «ЗБС «Бацькаўшчына», 2005
© Афармленьне, МГА «Беларускі кнігазбор», 2005

ISBN 985-6730-89-9

ПРАДМОВА

Гэта кніга прысвечана памяці аднаго пакалення з тых, каго энцыклапедыя Бракгаўза называе «асобы, якія па той ці іншай прычыне пакінулі сваю бацькаўшчыну з мэтай асталявацца на чужыне», а Максім Багдановіч ад свайго — і гэтых асобаў — імя напісаў: «Не рассталіся б мы з родным краем, каб было дзеля нас у ім хлеба…».

Прыбіраецца, патроху адыходзіць пакаленне эмігрантаў, якое зачапіла Другая сусветная вайна. Зачапіла маладосць, сталы ўзрост, дзяцінства. Адыходзячы, старэйшыя занепакоеныя: «Ці застануцца на Беларусі знакі ад цэлага нашага жыцця?», «Што будуць ведаць пра нас нашчадкі?». Тым часам, ніхто ніколі лепш не раскажа пра іншых, як сам чалавек пра сябе. Няма лепшых сведчанняў і дакументаў жыцця і дзейнасці чалавека, чым яго ўласнае сведчанне. Кніга ўспамінаў — найлепшы помнік і эпосе, і аўтару, асобны артыкул-успамін — мемарыяльная шыльда. Успаміны беларусаў-эмігрантаў «пакалення Другой сусветнай вайны» рупліва збірае, дбайна захоўвае і ўважліва вывучае Лявон Юрэвіч. «Бібліятэка Бацькаўшчыны» дае магчымасць беларускаму чытачу пазнаёміцца з другой часткай яго працы над vita memoriae (успамінамі жыцця). Кніга з'яўляецца лагічным працягам папярэдніх работ спадара Юрэвіча, прынамсі, манаграфіі «Літаратурны рух на эміграцыі», артыкула «Смерць у люстэрку беларускай літаратуры» і шэрагу бібліяграфічных даведнікаў. У выглядзе бібліяграфічнай інфармацыі тут упершыню ўводзіцца ў навукова-даследчы зварот агромністае нявыкарыстанае багацце беларускіх эміграцыйных мемуараў, якое можа стаць і стымулам, і асновай новых грунтоўных даследаванняў. А як прыклад рознага кшталту мемуараў і як самакаштоўная вартасць, поўнымі тэкстамі ў гэтым томе друкуюцца два аўтары — Уладзімір Дудзіцкі і Вольга Таполя, кожны па-свойму цікавіць і ўражвае.

Першае знаёмства з кнігай паклікала ўспамін аб Пабудове № 28.

Спякотны ліпень 1975 года. Археалагічная экспедыцыя пад кіраўніцтвам Леаніда Побаля капае старажытнае паселішча каля вёскі Тайманава, у Быхаўскім раёне. У раскопе паўзямлянкі VII—VI стагоддзяў да новай эры… прастакутныя па форме хаты нашых прашчураў. Хаты пустыя і засыпаныя пяском ужо больш як дзве з паловай тысячы гадоў. Асцярожна выбіраем рыдлёвачкамі і маленькімі шуфлямі запаўненне

паўзямлянак: «чытаецца» спарахнелае бярвенне сценаў, астатняе — чысты пясок, знаходак няма. Сюрпрыз чакаў у апошняй пабудове, якая на генеральным плане паселішча была пазначаная № 28. Спачатку яе аконтурылі па ўзроўні тагачаснай паверхні, потым пачалі выбіраць запаўненне. Знаходкі пайшлі вельмі нечаканыя: цэлыя (!) збанкі — іх аж сем! Усе ляпныя (ганчарнага кола яшчэ не ведалі), цалюсенькія, стаяць радочкам уздоўж усходняй сцяны хаты, справа ад уваходу і перакулены донцам дагары. Прычым спачатку расчысцілі толькі тры — чысцілі доўга, асцярожна, нажом і пэндзлем. Падняўшы гэтыя тры, убачылі, што яны пакрываюць яшчэ тры, меншыя памерам, таксама перакуленыя збанкі. Потым натрапілі і на сёмую пасудзіну — маленькі гліняны збаночак — як цацачны. Такія пасудзінкі часам знаходзяць на Літве і Беларусі, але былі падобныя і ў старажытных егіпцянаў — у іх збіралі слёзы, наплаканыя ў час пахавальнай працэсіі, і ставілі разам з нябожчыкам.

Прачытаўшы кнігу Лявона Юрэвіча «Мэмуары на эміграцыі», вяртаюся ў думках да тых людзей, што пакінулі ў Тайманаве сваю хату: прыбраліся, акуратна збаночкі паскладалі і... зніклі ў часе. Яны былі непісьменныя, і іх мемуар, рэштачка іхняга жыцця — гэтыя перакуленыя збаночкі.

Беларуская мемуарыстыка на паперы пачалася ў XVI і пашырылася ў XVII стагоддзі. Успаміны ўсяго жыцця ці аднае вайны, далёкага падарожжа ці мясцовых закалотаў пакінулі наваградскі падсудак Хведар Еўлашэўскі, нясвіжскі князь Мікалай Радзівіл, берасцейскі поп Афанасі Філіповіч, шляхцічы Багуслаў Маскевіч, Адам Каменскі Длужык, Ян Цадроўскі… Творы іх часта заставаліся ў рукапісе, але часам рабіліся бестселерамі еўрапейскай мемуарыстыкі. Так, у 1601 г. у езуіцкім калегіуме ў Брунсбергу была выдадзена на лацінскай мове кніга Мікалая Хрыстафора Радзівіла Сіроткі «Hierosolymitana peregrinatio...» («Вандроўка ў Ерусалім») — мемуар пра падарожжа з Нясвіжа ў Святую Зямлю. У 1603 г. з'явіўся пераклад на нямецкую, а ў 1607 г. — на польскую мову. У 1614 г. лацінскі варыянт быў перавыдадзены ў друкарні Плантэнаў у Антверпене. Пазней былі зроблены пераклады на рускую мову — захаваліся 13 спісаў XVII — першай трэці XVIII ст. Частка тэксту «Вандроўкі ў Ерусалім...» зрабілася вядомай чытачу праз «Хроніку Еўрапейскай Сарматыі» Аляксандра Гваніні і кнігу ўкраінца Іанікія Галятоўскага «Лебедзь са сваім пер'ем...».

XVIII і XIX стагоддзі далі, па падліках Адама Мальдзіса, больш за 200 мемуараў беларусаў на славянскіх (беларускай, польскай і рускай) мовах і яшчэ некалькі дзесяткаў на іншых еўрапейскіх. Сярод аўтараў вылучаюцца постаці берасцейскага кашталяна Марціна Матушэвіча і шляхціча Міхала Залескага з Лідчыны, віцебскага стольніка Казіміра Сарнецкага, пінчука Францішка Шырмы, канцлера Расійскай імперыі, славутага кампазітара Міхала Агінскага і віцябчаніна, юрыста і рэвалюцыянера Маўрыкія Маркса, мастака Эдварда Паўловіча.

Нядаўна мінулае XX стагоддзе дало новую хвалю мемуараў. Надрукаваны ўспаміны ўдзельнікаў лютаўскай і кастрычніцкай рэвалюцый і Другой сусветнай вайны, беларускіх літаратараў і мастакоў, партызанаў і военачальнікаў. Выдавецтва «Беларусь» з 1971 г. да канца 1980-х выпускала серыю «Мемуары». Але што да мемуараў эмігрантаў як усходняга накірунку (тых, хто выехаў у рэспублікі былога СССР), так і накірунку заходняга — яны заставаліся для нас terra incognita, невядомай краінай. Са з'яўленнем кнігі Л. Юрэвіча значная частка гэтай цемры асвятлілася. Дзякуючы выдадзеным тэкстам і навуковаму даследаванню аўтара, кожны наступны чытач «Мэмуараў на эміграцыі» зможа ўбачыць мінулае і спасцігнуць яго праз свой досвед, атрымае больш магчымасцяў для разумення сённяшняга Захаду і сённяшняй Беларусі. Відавочнай — на кантрасце — робіцца нявывучанасць мемуарыстыкі «ўсходняй» беларускай эміграцыі, хоць, напрыклад, толькі ў Санкт-Пецярбургу ў новым тысячагоддзі з'явіліся важныя для гэтай тэмы ўспаміны генерала-сувязіста Віталя Кананюка і прафесара-медыка Мікалая Гурына.

Надрукаваная ў «Мэмуарах на эміграцыі» бібліяграфія змяшчае 27 назваў асобных кніг, успамінаў і 171 мемуарны артыкул. Багацце сабранага матэрыялу Лявон Юрэвіч навукова сістэматызаваў, вылучыўшы жанры эміграцыйнай мемуарыстыкі, сярод якіх называе некралогі, аўтабіяграфіі, інтэрв'ю (гутаркі), ліставанне, анкеты, запіскі і занатоўкі, выступленні, прамовы, дзённікі, уласна ўспаміны. Шмат з таго, што прапанаваў даследчык, — гэта новае слова ў беларускім літаратуразнаўстве. Асабліва важным падаецца абгрунтаванне вартасці «ідэалізаваных падсумаваньняў жыцьця» — некралогаў — як літаратурнага жанру і як гістарычнай крыніцы, і, па словах аўтара, «сацыялягічнага інструмэнту». Прынамсі, з 776 улічаных Л. Юрэвічам некралогаў мы заўважылі толькі два, што прысвечаны шляхетным тытулаваным асобам, менавіта лорду Гарвеку і аднаму з Энгельгардаў. Пераважная большасць астатніх апавядаюць аб святарах, настаўніках, музыкантах, іншых «простых людзях». Праўда, тут хочацца выказаць крытычную заўвагу аўтару-складальніку, які пабудаваў шэраг некралогаў не ў ал-

фавіце асобаў памерлых, а ў алфавіце аўтараў альбо (калі аўтар не названы) першых слоў тэксту. У выніку 256 пазіцый пачынаюцца са слоў «Сьв. памяці…» — каб адшукаць патрэбнае прозвішча, трэба перачытваць увесь спіс.

Публікацыя «Мэмуараў на эміграцыі», безумоўна, актывізуе цікавасць да самой эміграцыі і наблізіць чытача да разумення тых людзей, якія на працягу дзесяцігоддзяў захоўвалі нацыянальную ідэю, зберагалі гістарычную і культурную спадчыну. Няма сумнення, што гэтая кніга таксама працягне дыялог паміж дзвюма неад'емнымі часткамі беларускага народа: той, якой пашчасціла пражыць жыццё на зямлі сваіх продкаў, з аднаго боку, і дыяспарай — з другога.

Мікола Нікалаеў,
доктар гістарычных навук